

quired scientific experience will have high practical potential, it is not imposed from the outside and formed in the course of self-search. In this regard, it is promising context - modular training.

The modules cover a certain professional direction. The module system consists of a set of problems that meet the student during the training, and that he will decide in the performance of professional duties. In this case, using a wide range of training sessions, the teacher and the student's own motivation to stimulate the student to independent search for solutions in certain situations.

Key words: vocational training, personality genesis, context module, knowledge, training activities.

УДК 378.442.2(477)

Балахтар В.В.

МАНІПУЛЯТИВНИЙ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ-ПРОФЕСІОНАЛА В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ВНЗ

Балахтар В.В. Маніпулятивний вплив на формування особистості-професіонала в процесі навчання у ВНЗ. У статті проаналізовано особливості маніпулятивного впливу на формування особистості-професіонала в процесі навчання у ВНЗ, що зумовлений спадковими чинниками, психічними властивостями та якостями; впливом соціального середовища, конкретними обставинами і відбувається послідовно впродовж усього життя людини. Висвітлено, що формування особистості-професіонала в процесі навчання у ВНЗ, розкриття потенційних можливостей зростаючої молоді, активне освоєння соціального досвіду, повноцінне професійне становлення можливе лише завдяки мистецтву маніпулювання, тобто керувати поведінкою за допомогою цілеспрямованого впливу засвоєння професійних знань, умінь і навичок, опанування відповідними професійними функціями й професійними ролями.

Ключові слова: маніпулятивний вплив, формування особистості-професіонала, процесі навчання у ВНЗ, об'єкти маніпулятивного впливу, особистісне зростання, професійне становлення особистості, ціннісні установки, життєва позиція, норми культури, духовна й моральна сфери

Балахтар В.В. Манипулятивное воздействие на формирование личности профессионала в процессе обучения в вузе. В статье проанализированы особенности манипулятивного воздействия на формирование личности профессионала в процессе обучения в вузе, который обусловлен наследственными факторами, психическими свойствами и качествами; влиянием социальной среды, конкретными обстоятельствами и происходит последовательно на протяжении всей жизни человека. Освещены сущность формирования личности профессионала в процессе обучения в вузе, раскрыты потенциальные возможности растущей молодежи, их активное освоение социальным опытом, полноценное профессиональное становление, которые возможны лишь благодаря искусству манипулирования, то есть управлению поведением посредством целенаправленного воздействия на усвоение профессиональных знаний, умений и навыков, овладение соответствующими профессиональными функциями и профессиональными ролями.

Ключевые слова: манипулятивное воздействие, формирование личности профессионала, процесс обучения в вузе, объекты манипулятивного воздействия, личностный рост, профессиональное становление личности, ценностные установки, жизненная позиция, нормы культуры, духовная и нравственная сферы.

Постановка наукової проблеми. Діяльність держави на політичному, соціальному, економічному, законодавчому та організаційному рівнях передбачає створення сприятливих передумов життєвого самовизначення та самореалізації особистості, вирішення нагальних проблем молоді щодо інтелектуального,

морального, фізичного розвитку, реалізації її творчого потенціалу, підтримки інноваційної діяльності та громадської активності [2, с. 314-318].

Нині формування особистості-професіонала у ВНЗ зазнає істотних змін критеріїв її відповідності запитам сьогоденного суспільства. Вітчизняна освіта має справу з проблемою, вирішення якої потребує врахування системи взаємодії «викладач – студент», що не можливо без використання новітніх технологій та маніпулятивних методів впливу на психіку особистості.

Формування особистості професіонала в процесі оволодіння професійною діяльністю у ВНЗ не можна зводити до розвитку її операціональної сфери у вигляді накопичення знань, навичок і вмінь. Вона передбачає становлення складних психічних систем регуляції соціальної поведінки особистості, розвиток професійно-значущих якостей особистості студента, що сприятимуть успішній реалізації в обраній професії. Суттєву роль у цьому процесі відіграє маніпулятивний вплив на розвиток уявлень про ті явища, які пов'язані з основними закономірностями професійного становлення, виявлення факторів регуляції його динаміки, побудова на цій основі системи рівнів усвідомлення себе суб'єктом власної професійної діяльності й розуміння соціальної значущості своєї професії. Все це утворює «комплекс необхідних умов ефективного формування особистості і досягнення такого рівня розвитку професійно значущих якостей, структур і механізмів регуляції поведінки, які необхідні для досягнення потрібного рівня придатності до професійної діяльності» [4, с. 113]. Тому маніпулювання особистістю, застосування різних засобів і технологій маніпулятивного впливу на людей стало звичним явищем у повсякденному житті, а викладач вищого навчального закладу, прагнучи сформувати позитивну спрямованість в уявленнях студентів про життєвий шлях, цінності й поведінку в рамках професійної діяльності, має орієнтуватися в психологічних поняттях «мотивація», «маніпуляція», «приховане управління» і вміти спрямовувати їх поведінку в бажаному напрямку.

Водночас вивчення наукової літератури з проблеми маніпулятивного впливу на формування особистості показало відсутність досліджень теоретичних та методологічних засад роль маніпуляції в період формування особистості-професіонала у ВНЗ. Тому існує нагальна потреба дослідження і поширення результатів наукових розвідок науковців у цьому напрямку.

Аналіз досліджень цієї проблеми свідчить про значну кількість праць вітчизняних і зарубіжних науковців. Вагомий доробок у вивчення проблеми формування професіоналізму та професійно важливих якостей особистості майбутнього фахівця зробили вчені: С. Васьковська, Ж. Вірна, В. Власенко, П. Горностаї, Л. Долинська, В. Карікаш, В. Панок, Н. Пов'якель, В. Семиченко, Л. Терлецька, Л. Уманець, Т. Щербакова та інші.

Різні аспекти теорії професійного розвитку особистості були розглянуті у працях Б. Ананьєва, Є. Рибалко, І. Кондакова, О. Сухарева, Е. Клімова, Ю. Поваренкова, Л. Анциферова, Г. Яворської, А. Рождественського, Г. Балла, С. Безносова, В. Бодрова, А. Деркача, А. Маркова, В. Носкова, В. Татенко та інших вчених.

Проблеми маніпуляції висвітлено у працях сучасних науковців, які розглядали проблеми маніпулятивного впливу в контексті міжособистісної взаємодії (Е. Аронсон, Д. Волкогонов, Р. Гарифуллін, В. Знаков, Є. Ільїн, А. Добрович, О. Доценко, В. Панкратов, В. Сагатовський, О. Сидоренко, П. Таранов, В. Шейнов, Г. Шиллер, Е. Шостром), у масових комунікативних процесах (Б. Бесонов, О. Бойко, Є. Волков, Г. Грачов, О. Дмитрук, Ю. Єрмаков, Ю. Крижанська, Т. Кабаченко, В. Конєцька, І. Мельник, А. Моль, Г. Почепцов, М. Присяжнюк, В. Третьяков, Р. Харрис, М. Чукас, Ю. Шерковін, Г. Шишков); механізми, технології, критерії та чинники маніпулятивної поведінки (Е. Берн, С. Братченко, Є. Доценко, Г. Грачев, А. Елліс, Т. Кабаченко, С. Кара-Мурза, Г. Ковальов, О. Коннор, Д. Мартін, І. Мельник, В. Панкратов, Дж. Рудінов, О. Сидоренко, В. Татенко, Е. Фромм, Е. Шостром, Г. Шиллер та інші. Вивченню маніпуляцій у педагогічному спілкуванні присвячені дослідження С. Братченка, Л. Рюминої, Е. Щеглової.

У роботах С. Богомаза, В. Знакова, О. Каракулової, М. Еймс, Р. Крісті, А. Кід досліджувалися питання схильності до маніпулятивної поведінки. Різні аспекти механізмів маніпулятивного впливу представлені у дослідженнях В. Татенка.

Маніпуляцію суспільною думкою розглядали В. Афанасьєв, С. Беглов, Б. Бесонов, Ф. Бретон, С. Пру, Т. Васильєва, А. Власов, Л. Войтасик, Д. Волкогонов, Г. Гляйсберг, Г. Грачев, І. Мельник, П.С. Гуревич, Г. Джоуетт, Є. Доценко, Ю. Єрмаков, Ю. Замошкін, М. Іванчук, С. Кара-Мурза, Є. Карцева, Е. Кассіер, Г. Мельник, С. Московічі, Е. Ноель-Нейман.

Соціологічні характеристики феномену маніпуляції відображено у дослідженнях Г. Воробйова, С. Григор'єва, Б. Грушина, Ю. Дряхлова, В. Лісовського, Л. Леві-Брюля.

Однак, незважаючи на ґрунтовність наукових робіт, значне коло питань щодо маніпуляції в період формування особистості-професіонала у ВНЗ залишається не розглянутим.

Мета і завдання статті передбачають науковий аналіз маніпулятивного впливу на формування особистості-професіонала в процесі навчання у ВНЗ.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Ґрунтовне вивчення наукової літератури засвідчило суспільну значимість проблеми, що розглядається, дає можливість узагальнити досвід, поглибити теоретичні уявлення, дати практичні рекомендації щодо особливостей застосування маніпулятивного впливу на формування особистості-професіонала в навчально-виховному процесі ВНЗ.

Навчання у ВНЗ – це один з найбільш відповідальних етапів особистісного зростання та професійного становлення особистості. Це час формування ціннісних установок, життєвої позиції, норм культури, духовної й моральної сфери, відношення до навколишньої дійсності в цілому й до своєї професії зокрема. Тому нині в умовах соціальних змін, нових вимог суспільства важливо змінити позицію студента, зробити так, щоб замість об'єкта навчально-виховного процесу він став його справжнім суб'єктом, що сприймає професійне виховання як

сходження до суб'єктності. Однак, стаючи суб'єктом власної життєдіяльності, людина не перестає бути об'єктом стосовно самої себе, оскільки вона управляє собою, та й стосовно навколишніх, залишаючись об'єктом впливу інших [6].

Формування особистості-професіонала в процесі навчання у ВНЗ, розкриття потенційних можливостей зростаючої молоді, активне освоєння соціального досвіду, повноцінне професійне становлення можливе лише завдяки мистецтву маніпулювання, тобто керувати поведінкою за допомогою цілеспрямованого впливу на психіку, свідомість та інстинкти людини [11].

Форму духовного впливу, прихованого панування, управління людьми, що відбувається ненасильницьким методом, Б. Бессонов називає маніпуляцією [3, с.110]. Маніпулятивний вплив, на думку німецького вченого Г. Франке, може здійснюватися приховано, на шкоду людям, яким він адресований. В. Татенко стверджує, що маніпулювання – це особливий різновид соціально-психологічного тиску, коли суб'єкт впливу ніби вдається до пропозитивних механізмів, а насправді намагається обмежити свободу об'єкта чи підпорядкувати його своїй волі [9, с.60-72].

Маніпуляцію можна розглядати і як: психологічний вплив на людину, який не завжди нею усвідомлюється і змушує її діяти відповідно до цілей маніпулятора [5, с.52], особливий вплив на підсвідомість людини (переважно на її емоції, почуття і переживання) з метою програмування мотиву партнера співпраці [7, с.145], приховане управління людиною всупереч її волі, що не приносить ініціаторові односторонні переваги [12, с.518]

Маніпулювання – двосторонній процес. У процесі навчання у ВНЗ використовують маніпулятивні стратегії, що мають на меті управління ситуацією шляхом управління поведінкою, цілеспрямоване зниження рівня усвідомленості формованих дій шляхом активізації емоційних реакцій, які маскують раціональне розуміння того, що відбувається. Маніпуляція відбувається тоді, коли одна сторона комунікації має стратегію, а інша – ні, саме тому змушена підкоритись. Маніпуляція відбувається і тоді, коли в результаті стратегічної боротьби одна стратегія поглинає іншу, тобто виявляється сильнішою та нав'язується іншій стороні [8, с.35-37].

Об'єктами маніпулятивного впливу на формування особистості-професіонала в процесі навчання у ВНЗ можуть бути як особливості її психіки: потреби, установки, ціннісні орієнтації, стереотипи, страх, тривога, так і європейські цінності, відповідальність, право, норма сьогодні, які мають стати основою діяльності особистості майбутнього професіонала. Так, наприклад, у навчальному процесі впливу зазнають соціальні потреби (трудові, пізнавальні, естетичні, правові, етичні) [10, с.120], мотиваційно-ціннісна, пізнавальна, особистісно-дільнісна, рефлексивна сфери особистості.

Маніпулятивний вплив відрізняється від інших видів впливу за параметрами моральності, усвідомленості, критичності і соціальної автономності. Залежно від цілей маніпулятивного впливу, виокремлюють якісний, спрямований на принесення позитиву, та інструментальний, який може застосовуватися задля досягнення поставлених цілей. До переваг маніпулятивного впливу відно-

сять прихований вплив, який не є прямим тиском, що часто призводить до конфліктних ситуацій та провокує агресію, тобто сприяє ефективності та результативності. Варто підкреслити, що незважаючи на мету, заради якої застосовують маніпуляцію, такий вплив на психіку людини може мати непередбачувані наслідки, адже нав'язані (нехай тонко та непомітно) думка чи рішення лише на деякий час здаються людині власними, а згодом настає момент, коли маніпульована особистість починає усвідомлювати розбіжність між власними бажаннями, ідеями, інтересами та тією позицією, що визріла під маніпулятивним впливом [1, с. 211-212]. Іншими словами можна сказати, що маніпулятивний вплив на формування особистості-професіонала передбачає два блоки взаємозв'язків в процесі навчання у ВНЗ: соціальний (соціальні функції, соціальний статус, соціальна роль і соціальний контроль) і професійний (спеціалізація, самоосвіта, статусна адаптація, професійна ідентифікація, професійна експертиза, професійні співтовариства) [13, 354-366.]

Формування особистості-професіонала – індивідуальний процес, що визначається спадковими чинниками, психічними властивостями та якостями; впливом соціального середовища, конкретними обставинами і відбувається послідовно впродовж усього життя людини. Це усвідомлена активність особистості при засвоєнні професійних знань, умінь і навичок, у результаті чого вона опановує відповідними професійними функціями й професійними ролями, що відображають єдність уявлень про себе й ставлення до себе як професіонала, характеризується емоційними переживаннями, виявляється в професійній поведінці.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, на основі здійсненого аналізу можна зробити висновок, що маніпулятивний вплив на формування особистості в процесі навчання у ВНЗ набуває позитиву не лише з огляду на прихований характер, але також залежно від особистості-професіонала, яка до неї вдається – від її мети, установок та переконань, ціннісних орієнтирів, особистісних якостей, соціального статусу тощо. Відтак, вивчення соціально-психологічних чинників формування професійної відповідальності фахівця в системі маніпулятивних впливів організації, механізми реалізації маніпулятивного впливу на становлення громадянської позиції особистості є перспективою досягнень результативності та ефективності.

Список використаних джерел

1. Балахтар В., Пірен М. Роль маніпулятивного впливу в процесі перепідготовки державних службовців на основі європейських цінностей : матеріали щорічної науково-практичної конференції за міжнародною участю «Європейські принципи і стандарти підготовки публічних управлінців: орієнтири для України» (Київ, 5-6 листопада 2015 р.) / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, М. М. Білинської, В. М. Сороко, Л. А. Гаєвської . – Київ, НАДУ, 2015. – 312 с. – [С. 211-212].
2. Балахтар В. Соціальний працівник як суб'єкт здійснення державної молодіжної політики [Текст] : зб. наук. праць : Актуальні проблеми підготовки сучасного вчителя / Валентина Балахтар // Уманський педагогічний університет імені Павла Тичини. – Умань, 2013. – С. 314-318.
3. Бессонов Б. Н. Идеология духовного подавления / Б. Н. Бессонов. – М. : вид-во МГУ, 1971. – 295 с.

4. Вірна Ж. П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога : монографія. / Вірна Ж. П. – Луцьк : Ред-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім.Л.Українки, 2003. – 320 с.
5. Знаков В. В. Макиавелизм, манипулятивне поведіння і взаємопонимання в міжличностному общенні / В. В. Знаков // Вопросы психологии. – М., 2002. – №6. – С. 45-54.
6. Пальшкова І. О. Формування та становлення професійної ідентичності майбутнього вчителя як одна з проблем сучасної освіти в Україні [Електронний ресурс] / І. О. Пальшкова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2013. – Вип. 30. – С.260-264. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto>
7. Панкратов В. Н. Психотехнологія управління людьми: практичне керівництво / В.Н.Панкратов. – М. : Изд-во Інститута психотерапії, 2001. – 336 с.
8. Приступа В. Мовленнєві тактики маніпуляції у педагогічному дискурсі / Віталій Приступа // Імідж сучасного педагога. – 2013. – №5. – С. 35-37.
9. Татенко В. Соціально-психологічні механізми впливу людини на людину / В. Татенко // Соціальна психологія. – 2003. – №1. – С. 60-72.
10. Филатов А. В., Филатова В. Н. Основы распознавания и противодействия манипуляции сознанием / А. В. Филатов, В. Н. Филатова. – М. : Сенте, 2004. – 200 с.
11. Шиллер Г. Манипуляторы сознанием ; пер. с англ; науч. ред. Я. Н. Засурский. – М. : Мысль, 1980. – 326 с.
12. Шейнов В. П. Скрытое управление человеком / В. П. Шейнов. – Мн. : Харвест, 2003. – 848 с.
13. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг : учебное пособие / Л. Б. Шнейдер. – М. ; Воронеж, 2004. – С. 354-366.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Balahtar V., Piren M. Rol' manipulativnogo vplivu v procesi perepidgotovki derzhavnih sluzhbovciv na osnovi evropejs'kih cinnostej : materialy shhorichnoї naukovo-praktichnoї konferencії za mizhnarodnoju uchastju «Єvropejs'ki principy i standarty pidgotovki publicnih upravlinciv: orientir dlya Ukraїni» (Kiїв, 5-6 listopada 2015 r.) / za zag. red.. Ju.V.Kovbasjuka, M.M.Bilins'koї, V.M.Soroko, L.A.Gaevs'koї . – Kiїв, NADU, 2015. – 312 s. – [S. 211-212].
2. Balahtar V. Social'nij pracivnik jak sub'ekt zdijsnennja derzhavnoї molodizhnoї politiki [Tekst] : zb. nauk. prac' : Aktual'ni problemi pidgotovki suchasnogo vchitelja / Valentina Balahtar // Umans'kij pedagogichnij universitet imeni Pavla Tichini. – Uman', 2013. – S. 314-318.
3. Bessonov B.N. Ideologija duhovnogo podavlenija / B.N. Bessonov. – M.: vid-vo MGU, 1971. – 295 s.
4. Virna Zh. P. Motivacijno-smislova reguljacija u profesionalizacії psihologa : monografija. / Virna Zh. P. – Luc'k : Red-vid. vidd. «Vezha» Volin. derzh. un-tu im. L.Ukraїnki, 2003. – 320 s.
5. Znakov V.V. Makiavelizm, manipulativnoe povedenie i vzaimoponimanie v mezhlichnostnom obshhenii / V.V.Znakov // Voprosy psihologii. – M., 2002. – №6. – S. 45-54.
6. Pal'shkova I. O. Formuvannja ta stanovlennja profesijnoї identichnosti majbutn'ogo vchitelja jak odna z problem suchasnoї osviti v Ukraїni [Elektronnij resurs] / I. O. Pal'shkova // Pedagogika formuvannja tvorchoї osobistosti u vishnij i zagal'noosvitnij shkolah. – 2013. – Vip. 30. – S. 26-264. – Rezhim dostupu: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto>
7. Pankratov V.N. Psihotehnologija upravlennja ljud'mi: prakt rukovodstvo / V.N.Pankratov. – M. : Izd-vo Instituta psihoterapii, 2001. – 336 s.
8. Pristupa V. Movlennevi taktiki manipuljacijaї u pedagogichnomu diskursi / Vitalij Pristupa // Imidzh suchasnogo pedagoga. – 2013. – №5. – S. 35-37.
9. Tatenko V. Social'no-psihologichni mehanizmi vplivu ljudini na ljudinu / V. Tatenko // Social'na psihologija. – 2003. – №1. – S. 60-72.
10. Filatov A.V. Filatov, Filatova V.N. Osnovy raspoznanija i protivodejstvija manipuljacijaї soznaniem / A.V.Filatov, V.N.Filatova. – M. : Sente, 2004. – 200 s.
11. Shiller G. Manipuljatory soznaniem / Per. s angl; Nauch. red. Ja. N. Zasurskij.– M.: Mysl', 1980. – 326 s.

12. Shejnov V.P. skrytoe upravlenie chelovekom / V.P.Shejnov. – Mn.: Harvest, 2003. – 848 s.
13. Shnejder L.B. Professional'naja identichnost': teoriya, jeksperiment, trening : uchebnoe posobie / L.B. Shnejder. – M. ; Voronezh, 2004. – S. 354-366.

Balakhtar V.V. Manipulative influence on the formation of the professional's personality in the learning process at the universities. The article analyzed the peculiarities of the manipulative influence on the formation of the professional's personality in the learning process at the universities which caused by the hereditary factors, mental properties and qualities; the influence of the social environment, the specific circumstances and takes place in succession within all life. The essence of the formation of the professional's personality in the learning process at the universities, uncovering of the potential possibilities of growing youth and active familiarization of the social experience have been found out. The full professional settling can be possible only through the art of manipulation, i.e. to control the behavior using purposeful impact of mastering the professional knowledge and skills, learning the appropriate professional functions and roles, that reflect the unity of ideas about themselves and attitude as a professional; and could be characterized by emotional experiences and revealed in the professional behavior.

Key words: manipulative influence, the formation of professional's personality, a learning process in high school (university), the objects of manipulative influence, personal growth, professional formation of personality, values, lifestyle, cultural norms, spiritual and moral sphere.

УДК 159.9:329.78(477)

Балюта В.В.

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ МОЛОДІ: ЧИННИКИ ТА ТИПОЛОГІЯ

Балюта В.В. Психологічні проблеми політичної участі молоді: чинники та типологія. У статті розглядаються основні наукові трактування поняття політичної участі, проводиться їхній аналіз, розкриваються основні характеристики, типологія політичної участі. Підкреслюється актуальність дослідження даного феномену в сучасному політичному процесі. Проаналізовано психологічні чинники, які впливають на рівень і види політичної участі молодих людей, представлено сучасні форми і характерні риси політичної участі молодого покоління. Проаналізовано деякі особливості у генезі політичної участі молоді та чому вона займає таке важливе місце у процесі політичного сприймання у нашому політичному житті.

Ключові слова: молодь, політична участь, психологічні чинники, політична суб'єктність, соціальна зрілість, політична соціалізація.

Балюта В.В. Психологические проблемы политического участия молодежи: факторы и классификация. В статье рассматриваются основные научные трактовки понятия политического участия, приводится их анализ, раскрываются основные характеристики, типология политического участия. Подчеркивается актуальность исследования данного феномена в современном политическом процессе. Проанализировано психологические факторы, которые влияют на уровень и виды политического участия молодых людей, представлены современные формы и характерные черты политического участия молодого поколения. Проанализировано некоторые особенности в генезисе политического участия молодежи и почему оно является настолько неотъемлемым в процессе политического восприятия в нашей политической жизни.

Ключевые слова: молодежь, политическое участие, психологические факторы, политическая субъектность, социальная зрелость, политическая социализация.

Вступ. Демократизація суспільства повсякчас актуалізує проблему партиципації, тобто участі - опосередкованої або безпосередньої - громадян у полі-